

BEATA SZLUZ, *Zjawisko bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego 2014, ss. 283

Bezdomność jest przejawem skrajnego wykluczenia społecznego (s. 9). Sformułowana przez autorkę we wstępie książki teza sugeruje, że w recenzowanej pozycji mamy do czynienia z ważnym problemem społecznym, jakim jest bezdomność. Autorka jest pracownikiem naukowo-dydaktycznym Instytutu Socjologii UR, współpracuje z Instytutem Teologiczno-Pastoralnym im. św. Józefa Sebastiana Pelczara w Rzeszowie. Od kilkunastu lat głównym tematem zainteresowań naukowych B. Szluz są problemy społeczne, w których dominującą rolę stanowi zjawisko bezdomności, na ogół powiązanej z ubóstwem. Jej problematyka badawcza koncentruje się wokół następujących zagadnień: niepełnosprawność jako problem społeczny, profesjonalizacja pracy socjalnej, streetworking i wolontariat w pomocy społecznej, bezdomność jako problem społeczny, strategie pomocy osobom bezdomnym w Polsce i Unii Europejskiej czy też mieszkalność socjalna. B. Szluz jest autorką trzech monografii, w tym *Świat społeczny bezdomnych kobiet* (2010), ponad stu artykułów opublikowanych w Polsce i za granicą lub współredaktorem kilkunastu prac zbiorowych.

Kluczowym problemem staje się niejednoznaczne definiowanie i klasyfikowanie rodzajów bezdomności, które utrudnia właściwe rozpoznanie tego zjawiska społecznego. Autorka mając na względzie znaczne różnice w zakresach definiowania bezdomności w poszczególnych krajach Unii Europejskiej, podjęła się porównania zjawiska w wybranych krajach UE. Dowodzi, że bezdomność dotyka zarówno dorosłych, jak i dzieci, w największym zaś stopniu mężczyzn.

Wieloletni staż Beaty Szluz z zakresu badań nad zjawiskiem bezdomności zaowocował recenzowaną monografią. Książka została napisana z zastosowaniem metody socjologicznej Desk Research, opierającej się na pozyskiwaniu i analizowaniu istniejących dostępnych danych. Monografia powstała na podstawie bardzo bogatej i szczegółowej kwerendy literatury, a także regulacji prawnych, raportów z badań, opracowań urzędów statystycznych oraz źródeł internetowych. Pozycja składa się z dwudziestu czterech rozdziałów. Autorka przyjęła alfabetyczny układ analizowanych państw. Skoncentrowała się na ukazaniu tych zakresów, które w socjologii określa się „białymi plamami”, czyli obszarem związanym ze stanem niewiedzy.

W pierwszym rozdziale autorka zapoznała czytelnika ze znaczeniem kluczowych pojęć dotyczących zjawiska bezdomności i dokonała szczegółowej klasyfikacji jej rodzajów. Pracę nad tym problemem podjęły także różne instytucje na poziomie

wspólnotowym, takie jak Europejska Federacja Narodowych Organizacji Pozarządowych Pracujących na rzecz Bezdomnych (FEANTSA) czy Europejskie Obserwatorium Bezdomności (EOB).

Rozdział drugi poświęcony jest monitorowaniu zjawiska bezdomności. B. Szluz zwraca uwagę, że jest to zadanie dość trudne do przeprowadzenia, ponieważ poszczególne jednostki dość często przemieszczają się z jednego miejsca do innego, co często skutkowało kilkukrotnym wykazywaniem w statystykach tej samej osoby (s. 15). Według zaprezentowanych badań, wśród krajów europejskich największa liczba bezdomnych znajdowała się w Niemczech, Francji, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Hiszpanii. Wynika z tego, że to właśnie kraje mające silnie rozbudowany system pomocy społecznej cechują się paradoksalnie największą liczbą bezdomnych osób.

Trzeci rozdział poświęcony jest przeciwdziałaniu bezdomności na poziomie UE. Opisane są w nim strategie, podejścia i metody zwalczania. Dokonano w nim także przeglądu wybranych aktów prawnych (formalnych i nieformalnych) odnoszących się do zjawiska bezdomności. Wymieniono w nim również dziesięć metod, które można uznać za przewodnik dla twórców polityki społecznej, instytucji i organizacji pozarządowych. Autorka zwróciła uwagę, że intensyfikację, koordynację i wspieranie polityki państw członkowskich w zakresie strategii UE służących przeciwdziałaniu bezdomności, pogarsza trwający kryzys gospodarczy i finansowy (s. 21).

Rozdziały od czwartego do dwudziestego czwartego zawierają analizy zjawiska bezdomności w takich krajach UE, jak: Austria, Belgia, Czechy, Dania, Estonia, Finlandia, Francja, Grecja, Hiszpania, Holandia, Irlandia, Litwa, Łotwa, Niemcy, Portugalia, Słowacja, Słowenia, Szwecja, Węgry, Wielka Brytania oraz Włochy. Książka skierowana jest głównie do polskiego czytelnika, wydaje się więc słusznym rozwiązaniem całkowite pominięcie analizy zjawiska bezdomności w Polsce.

B. Szluz podczas opisywania problemu bezdomności w wymienionych krajach zwróciła uwagę na szereg bardzo ciekawych czynników. Pisząc o Austrii wskazała, że tamtejsi bezdomni to głównie mężczyźni w średnim wieku. Podczas analizy belgijskiego świata osób bezdomnych przedstawiła duże rozbieżności, jakie panują w określeniu liczby osób bezdomnych, gdyż różne dane mówiły o liczbie od 600 aż do 60 tysięcy (s. 33), spowodowane m.in. nieujednoliconą definicją pojęcia bezdomności w tym kraju. W regulacjach prawnych Republiki Czeskiej w ogóle nie uwzględniono definicji bezdomności i bezdomnego, a każdy obywatel Czech musi mieć miejsce zamieszkania (s. 41).

Przykład Danii dowodzi, iż problem bezdomności może nie być dla kraju poważnym problemem społecznym. Państwo to cechuje się jednym z największych wskaźników PKB na jednego mieszkańca, a co za tym idzie – problem ten nie wynika zazwyczaj z przyczyn ekonomicznych, a raczej jest to problem egzystencjalny, mający podłoże w mentalności ludzi (s. 52).

Estonia, w przeciwieństwie do wcześniej opisywanej Danii, ma dużo większy problem ze zjawiskiem bezdomności. W tzw. starym reżimie nie było ono widoczne. Policja ludzi bez miejsca zakwaterowania umieszczała w więzieniu. Estońskiej literaturze przedmiotu nie definiowała precyzyjnie pojęcia bezdomnego, wzorowała się w tej kwestii na doświadczeniach Szwecji (s. 63). Autorka dowodzi, że społeczeń-

stwo estońskie bardzo źle odbiera osoby bezdomne jako niewarte pomocy, a dodatkowo generujące problemy społeczne.

W Finlandii bezdomność, zwłaszcza w latach sześćdziesiątych XX wieku, utożsamiana była z alkoholizmem i bezrobociem. Jako zjawisko składała się z trzech faz: czas przed bezdomnością, czas bezdomności i czas po bezdomności (s. 74). Autorka wymieniła główne podmioty powołane w Finlandii do niesienia pomocy osobom bezdomnym. Nie zabrakło także przedstawienia fińskich doświadczeń w przeciwdziałaniu zjawisku bezdomności.

We Francji osoby nieposiadające stałego miejsca zakwaterowania określa się skrótowo SDF (*Saus Domicile Fixe*). Podobnie jak w większości innych krajów, dominującą grupą bezdomnych są mężczyźni w średnim wieku. Duży problem stanowią tu bezdomni obcokrajowcy – ok. 29% (s. 86). Autorka dowodzi, że zgromadzone dane statystyczne uprawniają do postawienia tezy, że Francja należy do krajów o szczególnie dużym problemie bezdomności. W kraju tym nadal funkcjonuje stereotyp kłoszarda, który sam sobie wybrał życie na ulicy (s. 93). W tym rozdziale dokonano także przeglądu działań mających na celu redukcję problemu osób „bez dachu nad głową”.

Bezdomność w Grecji to przykład ekstremalnej formy wykluczenia społecznego (s. 98). B. Szluz przybliży czytelnikowi swoisty obraz sytuacji mieszkaniowej w Grecji, która może skutkować powstaniem zjawiska bezdomności. Uwypukla również to, że grecka polityka społeczna, praca socjalna oraz świadczone usługi są niewystarczające i fragmentaryczne. Skutkiem tych zaniedbań jest brak krajowego planu strategicznego działania, który miałby zapobiegać zjawisku.

Hiszpania to kraj, w którym mężczyźni również stanowią największą grupę wśród osób bezdomnych. Duży odsetek tej liczby to imigranci z Afryki. Ważną rolę w przeciwdziałaniu bezdomności w Hiszpanii stanowią pozarządowe organizacje związane z Kościołem. Autorka wykazała błędy i przedstawiła zalecenia dla sprawniejszego działania instytucji pomocowych w Hiszpanii. Podczas prezentacji holenderskiego podejścia do osób bezdomnych wspomniała o typologii bezdomnych oraz nakreśliła główne przyczyny bezdomności w tym kraju. Zwróciła też uwagę na brak rejestracji osób bezdomnych przez oficjalne urzędy państwowe.

Monografia przybliży czytelnikom definicję bezdomnego obowiązującą w Irlandii. Można dowiedzieć się z niej, z jakimi problemami muszą się na co dzień mierzyć irlandzcy bezdomni i jakie działania są podejmowane przez tamtejsze władze zapobiegające zjawisku. Litwa i Łotwa to dwa kraje byłego Związku Radzieckiego, należące obecnie do UE, w których w czasie przynależności do ZSRR nie istniał problem bezdomnych (byli uważani za włóczęgów). Obecnie infrastruktura socjalna jest tam bardzo zła, a te dwa kraje, jedne z najbiedniejszych w UE, napotykać znaczące ograniczenia w zakresie przeznaczania środków finansowych na cele socjalne.

Autorka na przykładzie Niemiec ukazuje, że nawet w najbogatszych krajach nie udało się wyeliminować problemu bezdomności. Niestety, dużą część bezdomnych na terenie Niemiec stanowią Polacy. U naszego zachodniego sąsiada większy nacisk powinno się kłaść na profilaktykę, gdyż jest ona dużo korzystniejsza (siedem razy tańsza) niż pomoc, która jest udzielana osobom bezdomnym (s. 175).

W Portugalii bezdomność stosunkowo niedawno została zidentyfikowanym problemem o charakterze społecznym. Jak wskazują dowody, liczba osób bezdomnych wzrasta. Na Słowacji bezdomność do 1989 r. była niedopuszczalna i karalna. Do tej pory nie ma tam prawnej definicji bezdomności (s. 185). Literatura słowacka wyróżniła trzy kategorie bezdomnych (jawnych, ukrytych i potencjalnych). Natomiast odnośnie do Słowenii wymieniono dwie kategorie bezdomnych: ci, którzy egzystują na ulicy, oraz ci, którzy korzystają z pomocy schronisk czy innych ośrodków; są oni grupą społeczną wymagającą szczególnej pomocy (s. 196). Co ciekawe, w Słowenii do 2005 r. nie prowadzono badań nad zjawiskiem bezdomności. Nie jest też wprowadzony klarowny podział pomiędzy organizacjami, które realizują programy pomocy na rzecz osób bezdomnych. Analizując przykład Szwecji, możemy się dowiedzieć o dość ciekawym projekcie, jaki realizuje ten kraj, tj. mapach bezdomności. Problem bezdomności w Szwecji opiera się na indywidualnym postrzeganiu problemu.

Na Węgrzech po 1989 r. nastąpił gwałtowny wzrost liczby bezdomnych. W Wielkiej Brytanii definicje bezdomności są zbliżone treściowo i obowiązują dla Anglii, Irlandii Północnej, Szkocji i Walii. Przyczyną bezdomności na Wyspach Brytyjskich są najczęściej kumulacje kilku czynników (konfliktów rodzinnych, chorób, utraty pracy). Brytyjski model pomocy społecznej różni się od modelu skandynawskiego oraz niemieckiego, gdyż nie ukształtował się na tak wysokim poziomie, a kluczowe w tym modelu jest ukierunkowanie na profilaktykę. Wielka Brytania zaś stała się jedynym krajem, w którym wprowadzono ustawową odpowiedzialność za bezdomność.

Odnośnie do Włoch B. Szluz zwraca uwagę na szczególny rodzaj bezdomności – punkabbestie, czyli jednostki ze zwierzęciem (najczęściej z psem). Dowodzi, że znaczący wzrost cen mieszkań i wysoki poziom bezrobocia sprzyja wzrostowi bezdomności.

Książka B. Szluz jest bardzo cennym wkładem naukowym w zrozumienie i poznanie zjawiska bezdomności w wybranych krajach Unii Europejskiej. Dokonano w niej bardzo rzetelnej analizy obszernie zgromadzonej literatury, zwłaszcza obcojęzycznej. Tytuł książki w pełni odpowiada jej treści merytorycznej. Łączy w sobie aspekty socjologiczne, psychologiczne, historyczne i antropologiczne, dlatego z pewnością stanowić będzie bardzo cenne źródło wiedzy dla czytelników zainteresowanych tym zjawiskiem społecznym, jak i osób, które do tej pory nie miały okazji się w nim zagłębić. Monografia, którą z całą stanowczością należy polecić, może z powodzeniem stanowić źródło do dalszych analiz i rozważań na temat zjawiska bezdomności.

Piotr Kurkowski
Uniwersytet Rzeszowski